

بسم الله الرحمن الرحيم

از ایران چه می‌دانم؟ / ۱۴۳

خطوط و نظام‌های نوشتاری در ایران باستان

دکتر مجید طامه

دفتر پژوهشهای فرهنگی

طامه، مجید، ۱۳۵۸ -
خطوط و نظام‌های نوشتاری در ایران باستان / مجید طامه. - تهران: دفتر پژوهشهای فرهنگی، ۱۳۹۸.

۱۳۲ ص:، مصور. - (از ایران چه می‌دانم؟ ۹: ۱۴۳)

ISBN: 978-964-379-490-3

فهرست‌نویسی براساس اطلاعات فیبا.
۱. خط فارسی باستان. ۲. خط فارسی - ایران - تاریخ. ۳. خط - ایران - تاریخ - پیش از اسلام.
ب. دفتر پژوهشهای فرهنگی. تب. عنوان.
IR ۱۰۱۳ ۴۰۰۲۱۷ فا

۵۸۵۸۷۵۳

شابخا ملی ایران

ISBN: 978-964-379-490-3

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۳۷۹-۴۹۰-۳

*** خطوط و نظام‌های نوشتاری در ایران باستان از ایران چه می‌دانم؟ ۹ / ۱۴۳**

*** مؤلف دکتر مجید طامه**

*** ویراستار: مریم ربیعی**

*** اجرای جلد و صفحه‌آرا: اثر اشریعتی**

*** تصویر روی جلد: محمود خاتیان مانوی بر روی قطعه MIKIII6368**

*** تصویر پشت جلد: برخی از رتبه‌داران کتابخانه مجلس**

*** شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه * چاپ: ۱۳۹۸**

روش نگارش اسامی فارسی در پشت جلد کتاب، بر مبنای قاعده منتخب دفتر پژوهشهای فرهنگی است. برای اطلاع از این روش می‌توانید به وبسایت www.iranculturalstudies.com مراجعه کنید.

همه حقوق محفوظ است. هرگونه تقلید و استفاده از این اثر به هر شکل بدون اجازه کتبی دفتر پژوهشهای فرهنگی ممنوع است.

دفتر پژوهشهای فرهنگی

مراکز اصلی پخش و فروش:

● **دفتر و فروشگاه مرکزی:** تهران، خیابان کریم خان زند، خیابان ایرانشهر شعبه ۱، کوچه باقری

قصرالدشتی، شماره ۵، کد پستی: ۱۵۸۴۷۴۹۱۳ صندوق پستی: ۱۵۸۷۵-۴۶۹۱

دورنگار: ۸۸۳۰۲۴۸۵

تلفن: ۸۸۸۲۱۳۶۴

تلفن‌های فروش: ۸۸۸۴۹۴۶۱، ۰۹۳۵۲۴۷۹۸۴۷

پست الکترونیک: lahze1386@gmail.com

فروش الکترونیک: www.iranculturalstudies.com

● **پخش مرکزی:** تهران، میدان انقلاب، خیابان ۱۲ فروردین، نبش خیابان شهید وحید نظری، شماره ۲۵۵

تلفن: ۶۶۴۱۷۵۳۲، ۰۹۱۲۲۱۷۷۶۴۷ دورنگار: ۶۶۹۵۰۱۴۶

فهرست مطالب

۷	پیش‌سخن
۹	فصل یکم: کلیات
۹	۱. مباحث زبان‌شناختی
۲۲	۲. خط و افسانه‌ها
۲۳	۳. مراحل تحول و انواع خط
۳۲	۴. خط میخی
۳۴	۵. خطوط الفبایی و انواع آن
۳۷	فصل دوم: خطوط زبان‌های ایرانی در دوران باستان
۳۷	۱. خط در ایران باستان بنابر متون تاریخی
۳۹	۲. عیلامی
۴۸	۳. فارسی باستان
۵۶	۴. اوستایی
۶۱	فصل سوم: خطوط زبان‌های ایرانی میانه غربی
۶۱	۱. کلیات
۶۴	۲. پارتی
۷۳	۳. فارسی میانه

فصل چهارم. خطوط زبان‌های ایرانی میانه شرقی

۱. کلیات

۲. سغدی

۳. بلخی

۴. خوارزمی

۵. سکایی

سخن پانی

تصاویر

مآخذ

پیش سخن

خط و نوشتار یکی از بزرگ‌ترین اختراعات در تاریخ تمدن و شاید مهم‌ترین آنها باشد. بی‌گمان بدون اختراع خط چیزی به نام تاریخ و ثبت وقایع هرگز پدیدار نمی‌شد و تکوین و تطور دانش شکل نمی‌گرفت. خط و کاربرد آن چنان جایگاه والایی در دهر آسایش داشت که ریشه و اصل آن الهی و هدیه‌ای آسمانی پنداشته شد. انسان به سرعت یافتن به فن نگارش نه تنها تداوم تمدن را میسر ساخت، بلکه عطش سیرانگی را نیز، که همواره در وجودش شعله می‌کشید، به نوعی فرونشاند.

اقوام ساکن در ایران نیز از این قاعده مستثنا نبودند و همانند دیگر اقوام جهان برای ثبت و ضبط فرهنگ و تاریخشان و حفظ و جاودانگی خویش اقدام کرده‌اند. برپایه آثار موجود، در طی این هزاره‌ها اقوام ایرانی یا دوشادوش اقوام دیگر خطوط جدیدی را وضع کرده‌اند یا خطوط اقوام ملل همسایه را با جرح و تعدیل‌هایی برای نگارش زبان بومی خود اخذ کرده و آن را به واقع ایرانی ساخته‌اند.

دفتر پیش رو در چهار فصل تدوین شده و در هریک از این فصل‌ها سعی شده است تا کلیات و مهم‌ترین مطالب مربوط به آن فصل ذکر شود. در فصل نخست به صورت موجز به نوشتارشناسی و مباحث مربوط به آن در زبان‌شناسی پرداخته‌ایم. سپس به طور گذرا به منشأ و پیدایش خط بنابر اسطوره‌ها و آثار

مادی موجود اشاره کرده و مراحل تحول خط و انواع آن و مختصری درباره خط میخی و رمزگشایی آن و شرحی درباره الفبا و انواع آن آورده‌ایم.

در فصل دوم، به خط و نوشتار در ایران باستان پرداخته شده‌است. در ابتدا، اشاره‌ای کوتاه به خط در ایران بنابر متون تاریخی شده‌است. سپس به عیلامیان و به خطوط به کار رفته از سوی آنها اشاره کرده‌ایم؛ زیرا به واقع عیلامیان را باید از نخستین اقوام بومی ایران به شمار آورد. در ادامه، بر پایه طبقه‌بندی تاریخی زبان‌های ایرانی، به دو دوره باستان و میانه، خط میخی فارسی باستان و خط اوستایی، بررسی کرده‌ایم. هرچند ابداع خط اوستایی به لحاظ زمانی به دوره‌ای بسیار متأخرتر از زبان اوستایی تعلق دارد، خط اوستایی را — به سبب آن‌که زبان اوستایی ازجمله زبان‌های ایرانی باستان است — در این بخش ذکر کرده‌ایم.

در فصل سوم، به کلیاتی درباره زبان‌های ایرانی میانه اشاره و شناخته‌شده‌ترین خطوط زبان‌های ایرانی میانه شرقی و غربی و فارسی میانه را بررسی کرده‌ایم. در این بخش، عمدتاً، به خط منابع شناخته شده‌تر، مانند کتیبه‌ها و کتاب‌ها تکیه کرده‌ایم و به گونه‌های به کار رفته در روی سکه‌ها، پاپیروس‌نوشته‌ها و پوست‌نوشته‌ها پرداخته‌ایم. هرچند خط انوی در دوره ساسانیان ابداع شده‌است، شرح آن را در بخش پارتی آورده‌ایم زیرا این خط برای نگارش زبان پارتی نیز به کار رفته‌است. کلیات و نظام نوشتاری انوی را در همین بخش ذکر و در دیگر بخش‌ها، از تکرار آن خودداری کرده‌ایم. در بخش بعد، به فارسی میانه و خطوطی که برای نگارش آن به کار رفته پرداخته‌ایم.

در فصل چهارم، شناخته‌شده‌ترین خطوط زبان‌های ایرانی میانه شرقی بررسی شده‌است. در آغاز، به زبان سغدی و خطوط به کار رفته برای نگارش آن اشاره و سپس خطوط دیگر زبان‌های ایرانی میانه شرقی (بلخی، خوارزمی و سکاکی)، به اجمال، بررسی شده‌است.